

приводять до виникнення державного боргу. Правові механізми державних запозичень істотно відрізняються в залежності від того, чи є запозичення внутрішнім або зовнішнім.

В останньому випадку примат міжнародних угод над національним законодавством робить відповідні норми БК України та підзаконних актів досить неефективними. До основних шляхів вдосконалення законодавства у цій сфері слід віднести інкорпорацію норм, що регламентують внутрішні запозичення держави, до БК України, забезпечення прозорості нормативного регулювання цих процесів на підзаконному рівні, вдосконалення системи контролю за здійсненням зовнішніх запозичень. Наведені аспекти слід вважати напрямками наступних наукових досліджень у цій сфері.

Література

1. Бюджетний кодекс України від 21 червня 2001 р. № 2542-III, зі змінами // <www.portal.rada.gov.ua>
2. Про структуру бюджетної класифікації України: Постанова Верховної Ради України від 12 липня 1996 р. № 327/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 42. — Ст. 208.
3. Про бюджетну класифікацію та її запровадження: Наказ Міністерства юстиції від 27 грудня 2001 р. № 604 // Бюлетень законодавства та юридичної практики України. — 2002. — № 2. — С. 182—183.

4. Про затвердження документів, що застосовуються у бюджетному процесі: Наказ Міністерства фінансів України від 9 січня 2001 р. № 6; зареєстровано у Міністерства юстиції України від 24 січня 2001 р. № 65/5256 // Бюлетень законодавства та юридичної практики України. — 2002. — № 2. — С. 206—208.

5. Заверуха І. Проблеми розуміння категорії «державний борг»; правові аспекти // Вісник Львівського університету. Серія юридична. — 2004. — Вип. 40. — С. 222—227.

6. Про державний внутрішній борг України: Закон України від 16 вересня 1992 р. № 2604-XII, зі змінами // <www.portal.rada.gov.ua>.

7. Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3480-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 31. — Ст. 268.

8. Про затвердження Положення про порядок проведення операцій, пов'язаних з розміщенням облігацій внутрішніх державних позик: Постанова Правління Національного банку України від 18 червня 2003 р. № 248, зареєстровано у Міністерстві юстиції України від 7 серпня 2003 р. № 551/7872 // Офіційний вісник України. — 2003. — № 28. — Ст. 1382.

9. Научно-практический комментарий Бюджетного кодекса Украины / Под общ. ред. Н. П. Кучерявенко. — Х.: Одиссей, 2005. — 416 с.

Подано до редакції 31.01.2007 р.

УДК 336.2:346

Ю.В. Шунькін,

директор

ТОВ «Юридична фірма «Легат»,

м. Донецьк

ЩОДО ПРАВОЇ ПРИРОДИ ПОДАТКУ У ГОСПОДАРСЬКІЙ СФЕРІ

Оподаткування є однією з найважливіших функцій держави, одночасно виступає засобом фінансового забезпечення її діяльності. Саме за допомогою податків утворюється велика частина грошових фондів, необхідних для функціонування держави. Але за своїм змістом податкові правовідносини є економічними. Ю. А. Ровинський підкреслює, що головною особливістю фінансових правовідносин є те, що вони виступають юридичною формою вираження і закріплення фінансових відносин, що, у свою чергу, є формою певних економічних відносин [1, с. 134]. Роль податків як фіскального інструмента та фактора державного

впливу на економіку свідчить про необхідність комплексного підходу при формуванні норм податкового законодавства.

Питання правової природи податку розглядалися в роботах Є. О. Алісова, Л. К. Воронової, С. Т. Кадькаленка [2], М. П. Кучерявенка [3], П. Т. Гегі, Л. М. Долі [4] та інших авторів, однак не можна вважати, що в науці правова природа податку отримала достатню розробку, що свідчить про актуальність подальших досліджень.

Метою статті є розробка питань правової природи податку у господарській сфері.

© Ю.В. Шунькін, 2007

При дослідженні правової природи податку виникає питання, за що приватний суб'єкт робить цей обов'язковий грошовий платіж.

Один з можливих відповідей полягає в тому, що податок — це плата публічному суб'єкту за надання визначених послуг. Такий погляд на сутність податку названий у фінансово-правовій науці договірною теорією податку. Історія розвитку цієї теорії сходить до договірної теорії походження держави. Суть договірної теорії податку полягає у тому, що держава і платник податків укладають між собою неписану угоду, відповідно до якої держава підтримує порядок у суспільстві, захищає платника податків від зовнішніх ворогів, здійснює інші суспільно-корисні послуги, а платник податків оплачує ці послуги держави податками. З погляду послідовників даної теорії, податок — це ціна, яку платять за можливість використовувати суспільні ресурси для певних загальних цілей, наприклад оборони, і впливати на розподіл доходів і майна між громадянами.

Розгляд податку як плати приватного суб'єкта за послуги, що робляться йому державою, звичайна практика для економічно розвинутих країн. Так, серед найважливіших принципів податкової системи післявоєнної Німеччини зафіксована відповідність величини податків розміру державних послуг, одержуваних приватним суб'єктом, включаючи його захист [5, с. 87].

Слід визнати, що договірна теорія податків має сенс, однак цілком ототожнювати податкові відносини з договірними зовсім непросто.

Класичні договірні відносини припускають, що сторони вступають (частіше добровільно) у відносини, що передбачають взаємні права й обов'язки, при цьому виконання обов'язку однією зі сторін обумовлено виконанням своїх обов'язків іншою. При оподатковуванні на приватного суб'єкта покладається безумовне зобов'язання зі сплати податку, при цьому держава робить платникові податків послуги, що, за думкою Ф. Нітті, є «неподільними суспільними послугами» [6, с. 241]. Розмір податкових платежів не ставиться в залежність від того, який обсяг послуг держава робить приватному суб'єкту. При цьому одержувачем цих послуг виступають не окремі приватні суб'єкти і навіть не їхні групи, а все суспільство в цілому як єдиний суб'єкт.

На думку М. Ю. Орлова, у договірних відносинах сторони виконують свої зобов'язання пропорційно тим благам, що вони одержать у результаті виконання зобов'язань іншими сторонами. Це значить, що кожен платник податків вправі жадати від держави «суспільних послуг» пропорційно своєму податковому внеску, що податки сплачуються платником податків державі за надання «суспільних послуг» [7, с. 87].

У даний час все більше виявляється тенденція до зближення характеру майнових господарсько-правових і податкових відносин. З укрупненням виробництва, збільшенням і ускладненням характеру зв'язків виробничих, інформаційних і фінансових структур, підвищенням їх взаємної залежності приватноправові майнові відносини все в більшому ступені здобувають властивості публічних.

Аналіз тенденцій розвитку суспільних відносин дозволяє запропонувати новий підхід до оцінки правової природи податку. Від уявлень про податок як про обов'язковий безоплатний платіж, стягнутий державою з приватного суб'єкта, як він визначається в рамках податкового права, варто переходити до розуміння податку як «кредиту», переданого публічному суб'єкту на соціальне значимі цілі.

При розгляді податку як соціального кредиту у формі попередньої сплати «суспільних послуг», надання яких повинен забезпечити публічний суб'єкт, відносини можуть розглядатися як відшкодувальні. Саме тому обидві сторони податкових відносин повинні, зокрема, нести майнову відповідальність за неналежне виконання своїх обов'язків.

За ефективність використання податкових надходжень публічний суб'єкт повинен звітувати чи відповідати перед «кредиторами» — приватними суб'єктами.

Сьогодні в науці переважає погляд на податкові відносини як імперативні, такі що мають владний характер [2; 3; 4 та ін.]. Отже, для приватного суб'єкта синонімом поняття податкових відносин є поняття майнових обов'язків.

З цього випливає, що в даний час податкові відносини для приватного суб'єкта у більшості випадків небажані. Очевидно, приватний суб'єкт вступає в податкові відносини тому, що не може не вступати. Однак у ряді ситуацій він міг би і уникнути такої необхідності. Для цього досить не приймати спадщини, не продавати нерухомість, не отримувати прибуток тощо. І все-таки приватний суб'єкт вступає в податкові відносини, тому що вважає це економічно виправданим, відповідним його інтересам. Так само боржник йде на одержання кредиту ціною прийняття на себе майнових зобов'язань, тому що вважає ці умови відповідними інтересам, прийнятними для себе.

Отже, податкові відносини часто є похідними від інших майнових відносин. У господарській сфері вони є похідними від господарських правовідносин. Тобто податкові відносини є продовженням господарсько-правових. Приватний суб'єкт вступає в податкові відносини, якщо вважає більш доцільним розстатися з частиною власних коштів заради одержання можливості вільно розпоряджатися тими, що залишилися, без притягнення до податкової відповідальності.

Відносини «платник податків — податковий орган» за своєю природою близькі до відносин «приватний суб'єкт — природна монополія» (наприклад, відносини суб'єкта господарювання з енерго- або газопостачальною організацією). При цьому майнові відносини з природною монополією регламентуються господарським законодавством, а з податковим органом — податковим. З цього випливає, що практична відсутність чи обмеження волі вибору при вступі в майнові відносини також не є виключно ознакою владного підпорядкування. Так само законодавче закріплення майнових відносин за участі публічного суб'єкта як сторони у загальному випадку не є ознакою владного підпорядкування. Ознака владності податкових відносин визначається не співвідношенням прав і обов'язків сторін. Ознака владності складається в наявності тільки в однієї сторони можливості самостійно, без використання судової процедури, у рамках наданих законом повноважень відновлювати порушені, на її думку, власні права чи права інших суб'єктів, домагатися виконання іншою стороною її обов'язків і (чи) застосовувати санкції до іншої сторони.

Позасудовий порядок даної процедури і є ознакою наявності владного підпорядкування у відносинах сторін.

Владне підпорядкування в податкових відносинах має місце тоді, коли одна сторона може в позасудовому порядку домогтися виконання обов'язку іншої сторони, і необхідний для цього порядок дій визначений законом, а не угодою сторін. Якщо майнові суперечки розглядаються за угодженням сторін чи у судовому порядку — владне підпорядкування відсутнє.

У рамках одного судового спору може мати місце ситуація, коли одна група майнових відносин заснована на владному підпорядкуванні, а інша — на принципі майнової рівності сторін. У цьому випадку, при розгляді в суді спорів, характер відносин, що оспорожуються, повинен стати предметом доказування сторін для обґрунтування використання норм приватного чи публічного права.

У відношенні суб'єктів господарювання у податкових відносинах владне підпорядкування відсутнє, оскільки спори між публічним суб'єктом і суб'єктом господарювання розглядаються тільки в судовому порядку.

Закон України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» від 21 грудня 2000 р. [8] передбачає випадки вирішення спорів виключно в судовому порядку.

1. Активи платника податків можуть бути примусово стягнені в рахунок погашення його податкового боргу виключно за рішенням суду. В інших випадках платники податків самостійно визначають

черговість і форми задоволення претензій кредиторів за рахунок активів, вільних від заставних зобов'язань забезпечення боргу. У разі, якщо такого платника податків визнано банкрутом, черговість задоволення претензій кредиторів визначається законодавством про банкрутство.

2. Платник податків може також оскаржити дії службової (посадової) особи контролюючого органу з відмови у прийнятті податкової декларації у судовому порядку.

3. Нарахування податкових зобов'язань з використанням непрямого методу здійснюється виключно податковими органами. Рішення про сплату податкових зобов'язань приймається у судовому порядку за поданням керівника (його заступника) відповідного податкового органу.

4. Обвинувачення особи в ухиленні від сплати податків не може ґрунтуватися на визначенні податковим органом податкового зобов'язання з використанням непрямого методу до остаточного вирішення справи судом.

5. Платник податків може оскаржити до суду рішення центрального (керівного) органу контролюючого органу або органу стягнення щодо видання інструкції чи податкових роз'яснень, у тому числі форм обов'язкової податкової звітності (далі — податкових роз'яснень), які, за висновком такого платника податків, суперечать нормам або змісту відповідного податку, збору (обов'язкового платежу). Визнання судом інструкції або податкового роз'яснення податкового органу (незалежно від їх реєстрації у Міністерстві юстиції України) недійсними є підставою для використання зазначеного рішення всіма платниками податків з моменту прийняття такого судового рішення, а також для відповідної зміни положень інструкції чи роз'яснень контролюючих органів з цього питання. Зазначене рішення суду набирає чинності з моменту його прийняття й повинно бути оприлюднене за рахунок сторони, що прогнала спір (була визнана винною), протягом 30 календарних днів з моменту прийняття такого судового рішення.

6. З урахуванням строків давності платник податків має право оскаржити до суду рішення контролюючого органу про нарахування податкового зобов'язання у будь-який момент після отримання відповідного податкового повідомлення. У цьому випадку зазначене рішення контролюючого органу не підлягає адміністративному оскарженню. Платник податків зобов'язаний письмово повідомляти контролюючий орган про кожний випадок судового оскарження його рішень.

7. Якщо платник податків оскаржує рішення податкового органу до суду, обвинувачення особи в ухиленні від сплати податків не може ґрунтуватися

на такому рішенні контролюючого органу до остаточного вирішення справи судом, за винятком, коли таке обвинувачення не тільки базується на рішенні контролюючого органу, а й доведено на підставі додатково зібраних доказів відповідно до вимог кримінально-процесуального законодавства України.

8. Керівник відповідного податкового органу (його заступник) має право звернутися до суду з поданням про продовження строку арешту активів платника податків за наявності достатніх підстав вважати, що звільнення активів з-під адміністративного арешту може загрожувати їх зникненням або знищенням, а суд повинен прийняти відповідне рішення протягом 48 годин від моменту отримання зазначеного звернення.

9. Рішення керівника податкового органу (його заступника) щодо арешту активів може бути оскаржене платником податків в адміністративному або судовому порядку. В усіх випадках, коли податковий орган вищого рівня або суд скасовує рішення про арешт активів, податковий орган вищого рівня проводить службове розслідування щодо мотивів видання керівником податкового органу (його заступником) рішення про арешт активів і, за необхідності, приймає рішення про притягнення винних до дисциплінарної чи адміністративної відповідальності.

10. Платник податків має право на відшкодування збитків і немайнової шкоди, завданих податковим органом внаслідок неправомірного застосування арешту його активів, за рахунок коштів відповідного бюджету згідно із законодавством. Рішення про таке відшкодування приймається судом.

11. Рішення керівника податкового органу (його заступника) щодо накладення адміністративного арешту на активи платника податків може бути оскаржене у порядку, визначеному цим Законом для оскарження сум податкових зобов'язань або податкового боргу, нарахованих податковим органом.

12. Якщо податковий керуючий вирішує, що платник податків визначає для продажу активи, чия звичайна ціна є завідомо нижчою, ніж сума податкового боргу, такий податковий керуючий зобов'язаний самостійно визначити склад активів, що підлягають продажу, виходячи із принципів збереження цілісності майнового комплексу та з урахуванням того, що звичайна (опіночна) вартість таких активів не перевищує двократного розміру податкового боргу. Таке рішення податкового керуючого може бути оскаржене у порядку, визначеному цим Законом для оскарження рішень податкового органу щодо визначення сум податкових зобов'язань або податкового боргу. При цьому протягом строку такого оскарження продаж активів платника податків, визначених за рішенням податкового керуючого, не здійснюється.

13. Рішення податкового органу щодо покладення відповідальності за погашення залишкового боргу платника податків на третю особу може бути оскаржене у порядку, передбаченому цим Законом для оскарження рішень податкового органу про нарахування суми податкового зобов'язання за непрямыми методами.

14. У разі ліквідації платника податків рішення податкового органу можуть бути оскаржені у порядку і строки, які визначені цим Законом для оскарження податкового зобов'язання або податкового боргу, нарахованого контролюючим органом.

15. Рішення про дострокове розірвання договорів про розстрочення або відстрочення за ініціативою податкового органу може бути оскаржене у порядку, встановленому цим Законом для оскарження рішень податкового органу щодо нарахованої суми податкових зобов'язань.

Таким чином, господарські спори з питань оподаткування вирішуються в судовому порядку, і це не характерно для владних відносин.

На основі вищевикладеного може бути сформульовано наступні загальні висновки.

1. Аналіз характеру відносин між фізичною особою і податковим органом дозволяє зробити висновок про формування публічно-правових майнових відносин, заснованих не на владному підпорядкуванні, та про ріст значимості майнових інтересів приватного суб'єкта податкових відносин.

2. Аналіз норм податкового законодавства з погляду запропонованого критерію показує, що відносини податкових органів і платників податків — суб'єктів господарювання, не носять владно-підлеглий характер. Отже, не всі норми податкового законодавства засновані на владному підпорядкуванні.

3. Відсутність владного підпорядкування в даній групі податкових відносин відповідає балансу публічного і приватного інтересів і відображає тенденцію до рівності майнових відносин приватного і публічного суб'єктів.

Література

1. Ровинский В. А. Основные вопросы теории советского финансового права. — М.: Госюриздат, 1960. — 193 с.
2. Финансовое право: Підручник / Є. О. Алісов, Л. К. Воронова, С. Т. Калькаленко та ін.; Керівник авторського колективу і відп. ред. Л. К. Воронова. — Х.: Фірма «Консул», 1998. — 496 с.
3. Кучерявенко М. П. Податковий обов'язок: зміст, структура, засоби забезпечення // Вісник Академії правових наук України. — 2001. — № 3/26. — С. 122–134.
4. Яга П. Т., Доля Л. М. Основи податкового права: Навч. посібник. — К.: Знання, 1998. — 273 с.

5. Наши налоги от А до Я. — Бонн: Федеральное министерство финансов, 1993. — 87 с.

6. Нитти Ф. С. Основные начала финансовой науки. — М., 1904. — 240 с.

7. Орлов М. Ю. Основные вопросы теории налогового права как подотрасли финансового права. — М: Статут, 2003. — 228 с.

8. Закон України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» від 21.12.2000 р. № 2181 // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 10. — Ст. 44.

Подано до редакції 24.01.2007 р.

УДК 657

О.Є. Оболенцева,
аспірантка

Інституту економіко-правових
досліджень НАН України, м. Донецьк

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРИМУСОВОГО СПИСАННЯ КОШТІВ

Поєднання публічно-правових і приватноправових інтересів у правовому регулюванні банківської діяльності потребує дослідження багатьох проблем, що стосуються майнових і немайнових прав банків та їх клієнтів, особливо в період значних перетворень в українському законодавстві, зокрема у зв'язку з набуттям чинності Цивільного кодексу України.

Однією з таких є проблема дослідження окремих аспектів правового регулювання примусового списання коштів, оскільки останнім часом все частіше в юридичній практиці виникають спірні ситуації, зокрема, пов'язані із неоднаковим або хибним тлумаченням норм права. Особливо потребує подальшого вдосконалення проблема примусового списання коштів на виконання документів, що згідно законодавству є виконавчими листами, проте видані не судами, а іншими органами (виконавчі написи нотаріусів, постанови органів, уповноважених розглядати справи про адміністративні правопорушення тощо).

Отже, дослідження окремих аспектів примусового списання коштів, виявлення спірних або нерегульованих моментів і проблема заповнення прогалин у законодавстві з цього питання є вельми важливою темою і представляє практичний інтерес. Тому актуальність даної проблеми не викликає сумнівів.

Метою даної статті є аналіз діючого законодавства України, що регулює питання примусового списання коштів і внесення пропозицій щодо його вдосконалення.

Окремим аспектам даної проблеми присвятили свої дослідження чисельні відомі вчені та юристи-практики. Вагомий внесок зроблено такими авторами, як А. Домбрутова, О. Кривенко, Л. О. Носоволова та інші.

На сьогодні правовою підставою для примусового списання коштів як однієї з форм безготівкових розрахунків, за якою банківська установа здійснює платіж з рахунку платника без його волевиявлення на підставі платіжної вимоги отримувача, є відповідні норми Цивільного кодексу України, Закону України «Про виконавче провадження», «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами», а також Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті.

Із введенням в дію ЦК України значно були розширені права клієнтів щодо розпорядження коштами, які знаходяться на рахунках в банківських установах. При цьому, мова йде не лише відносно прав юридичних і фізичних осіб — суб'єктів підприємницької діяльності, але й клієнтів — фізичних осіб.

Так, ст. 1071 ЦК України встановлює, що банк може списати кошти з рахунку клієнта на підставі його розпорядження. Без розпорядження клієнта грошові кошти можуть бути списані на підставі рішення суду, а також у випадках, встановлених договором між банком і клієнтом [1]. Фактично аналіз даної норми свідчить, що на сьогодні без згоди клієнта кошти можуть бути списані лише в одному випадку — на підставі рішення суду. З іншого боку, клієнт і банк можуть домовитися про те, в яких саме випадках можливе безакцептне або безспірне списання грошових коштів.

Слід зазначити, що діюче законодавство України не містить визначення термінів «безспірне списання», «безакцептне списання», які сьогодні можна зустріти в юридичній літературі. Цивільний кодекс України передбачає «списання коштів з ра-

© О.Є. Оболенцева, 2007